УДК 1(091).033+338.054.23+004.05
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.3.10

Карастан Сергій Костянтинович
аспірант кафедри філософських і соціологічних студій
та соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/ 0009-0009-2040-3855

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ

Актуальність дослідження. *Вивченню питань тіньової економіки приділяється велика увага в усьому світі. Існування тіньової економіки визнається науковим співтовариством. В ході численних досліджень підтверджено присутність тіньових елементів абсолютно у всіх економічних системах, незалежно від державного ладу, рівня соціоекономічного розвитку країни, сектора економіки, адміністративної системи управління і будь-яких інших факторів. Тіньова економіка є істотною частиною ринкового господарства, питанням вивчення проблем її освіти і функціонування присвячено величезна кількість економічних досліджень в різних областях знань з переважанням емпіричного елемента, що свідчить про те, що потрібні роботи узагальнюючого характеру. Тому саме соціально-філософський ракурс дослідження проблеми є дуже важливим. Це особливо значимо, коли ми робимо акцент на сучасних інформаційних умовах розгляду проблеми.*

Мета дослідження *– комплексне розкриття місця, ролі і механізму формування тіньових економічних відносин в системі суспільного буття і визначенні шляхів впливу держави на тіньові економічні відносини.* ***Об'єктом дослідження*** *є тіньова економіка в сучасному суспільстві.* ***Предметом*** *– соціально-філософське дослідження феномену тіньової економіки в сучасних інформаційних умовах.*

Теоретичною і методологічною основою дослідження *є аналіз літератури по темі дослідження; вивчення і узагальнення відомостей; синтез; індукція; дедукція; класифікування.*

Результати. *Тіньова економіка є реальністю наших днів. Акторами тіньової економіки можуть стати будь-які економічні агенти. Вимірювання обсягу тіньової економіки за допомогою класичних методів оцінки тіньової економіки ускладнено через те, що вони не відображають особливості досліджуваного явища в сучасному трансформується суспільстві. Виходячи з теоретичного обґрунтування цифрової тіньової економіки, для непрямої оцінки трендів розвитку оцінка може бути здійснена у розрізі трьох напрямків: оцінка рівня поширення цифрових технологій, оцінка стимулів населення брати участь у тіньовій економіці, оцінка бар'єрів для розвитку цифрової тіньової економіки.*

Різке скорочення витрат, завдяки використанню інформаційних технологій, за відсутності інституційного контролю може залучити бізнес в цифрову тіньову економіку.

Фінансові електронні шахрайства заважають проведенню ефективної соціальної політики держави, скорочуючи збирання податків до держбюджету, обмежують можливості державного регулювання, служать фактором погіршення інвестиційного клімату в країні.

Ключові слова: *соціальна філософія, економіка, тіньова економіка, цифрова тіньова економіка, гроші, цифровізація, інформація, інформаційне суспільство, етика, мораль.*

Вступ. Соціально-філософське дослідження феномену тіньової економіки в сучасних інформаційних умовах – це міждисциплінарна задача, яка вимагає аналізу не тільки економічних, а й глибоких соціальних, етичних і культурних аспектів. Можна виділити наступні основні напрямки дослідження даної проблеми.

© Карастан С. К., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Трансформація сутності тіньової економіки під впливом цифровізації. Цифрові технології кардинально змінюють природу тіньових відносин. Вони не просто модифікують старі схеми, а й породжують принципово нові форми: кіберзлочинність, тіньовий оборот даних, відмивання грошей через криптовалюти, нелегальний ринок цифрових послуг. Виникає феномен цифрової тіньової економіки – цілісної економічної системи, де технології забезпечують анонімність учасників і створюють перешкоди для державного контролю.

Соціально-філософський аналіз причин і умов тіньової економіки. Досліджуються не тільки економічні стимули (високі податки, бюрократичні бар'єри), а й глибинні соціальні причини. До них можна віднести: соціальну нерівність і поляризацію (цифрова тіньова економіка стає інструментом виживання для соціально вразливих груп, що підсилює соціальну напругу); криза довіри до інститутів (в умовах цифровізації люди і бізнес втрачають впевненість в надійності офіційних правил та інститутів, що підштовхує до пошуку альтернативних, в тому числі тіньових, моделей взаємодії); трансформацію ціннісних орієнтирів (цифрове середовище формує нові моделі поведінки, які можуть сприйматися як допустимі в певних контекстах, розмиваючи традиційні норми).

Дуалізм тіньової економіки: ризики та компенсаторні механізми. З соціально-філософської точки зору важливо розглянути двоїсту природу тіньової економіки. По-перше, вона являє собою джерело системних ризиків: підриває фінансову стабільність, спотворює статистичні дані, знижує ефективність державного управління. По-друге – в умовах інституційних дисфункцій (високих бар'єрів, корупції) тіньова економіка може виконувати функцію компенсаторного механізму, дозволяючи людям і бізнесу виживати в складних умовах.

Етичні та екзистенційні виклики. Цифровізація загострює ці проблеми. Анонімність транзакцій, можливість створювати і монетизувати цифровий контент без офіційного обліку породжує складні питання щодо межі між правом на приватність і обов'язком дотримуватися законів; розуміння, як технології змінюють наше розуміння справедливості і моралі в економічних відносинах.

Нові форми контролю та протидії. Маючи на увазі точку зору соціальної філософії, важливо проаналізувати, як технології змінюють інструменти контролю. Тобто, аналіз великих даних, машинне навчання і блокчейн підвищують можливості виявлення тіньових схем. Але вони ж створюють нові виклики для приватності та контролю з боку держави. Тому важливо проаналізувати баланс між безпекою і свободою.

Саме тому потрібен всебічний аналіз вищезазначених проблем, що допоможе вдосконалити державну політику в сфері економічної безпеки, розробити освітні програми з підвищення антикорупційної та правової культури, створити більш ефективні цифрові інструменти контролю.

Таким чином, соціально-філософське дослідження дозволяє глибше зрозуміти феномен тіньової економіки в цифрову епоху, виявити його глибинні причини і наслідки для суспільства, а також намітити шляхи гармонізації відносин між державою, бізнесом і громадянами в умовах постійних трансформацій технологічного середовища.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в комплексному розкритті місця, ролі і механізму формування тіньових економічних відносин в системі суспільного буття і визначенні шляхів впливу держави на тіньові економічні відносини.

Виходячи з поставленої мети, в роботі вирішуються наступні завдання:

– уточнити поняття тіньової економіки в соціально-філософському контексті дослідження;
– показати значення інформації в запобіганні можливостей розвитку тіньової економіки;
– сформулювати вихідні принципи впливу держави на тіньові економічні відносини;
– запропонувати конкретні заходи щодо перетворення тіньових економічних відносин і подолання їх негативного впливу на економіку.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є тіньова економіка в сучасному суспільстві. Предметом дослідження позначаємо соціально-філософське дослідження феномену тіньової економіки в сучасних інформаційних умовах.

Теоретико-методологічні основи дослідження. У сучасному світі тіньова економіка є актуальною і багатогранною проблемою економічної безпеки кожної країни. Вона з'явилася ще

в стародавні часи з першими економічними відносинами, але перший серйозний аналізу тіньової економіки намагалися провести зарубіжні економісти і вчені: Г. Бейкер, В. Ландес [1], П. Гутман [2], Е. де Сото [3], В. Танзі [4] та інші в 70-х роках XX століття. У 1977 році була опублікована стаття «Підпільна економіка» американським вченим П. Гутманн. У 1983 році провели першу міжнародну конференцію, один з її результатів виражався в рекомендації по включенню тіньової економіки в межі виробництва, це в 1993 році проявилося у версії системи національних рахунків ООН.

Стосовно сучасних проблем дослідження тіньової економіці, в контексті нашого дослідження важливими є роботи українських вчених стосовно різних проблем, які мають соціально-філософський кут зору. Маємо на увазі роботи: В. Мандибури стосовно тіньової економіки України [5]; В. Предборського у контексті детінізації економіки [6]; Базилевича В.Д., Ільїна В.В., які виразили загальне філософське розуміння економічних проблем в суспільстві [7], Борінштейна Є.Р., котрий показав роль грошей у сучасному суспільстві [8].

Як методи дослідження використані: аналіз літератури по темі дослідження; вивчення і узагальнення відомостей; синтез (об'єднання фактів в одне ціле); індукція (міркування від приватного до загального); дедукція (міркування від загального до приватного); класифікування (створення системи, об'єднує різнорідні явища за єдиним принципом).

Результати дослідження. Теоретичні аспекти тіньової економіки Поняття «тіньова економіка» на різних етапах його вивчення трактувалося з використанням широкого і постійно розширюється переліку таких характеристик: «підпільна», «друга», «неврахована», «деструктивна», «нерегламентована», «кримінальна», «фіктивна», «недержавна», «дефективна», «неформальна», «нелегальна», «позазаконна», «паралельна», «чорна», тощо.

З одного боку, це явище можна охарактеризувати як багатогранне, котре швидко змінюється і вимагає постійної зміни визначень та їх роз'яснень, а з іншого боку, відсутність чіткої систематизації і специфікації концепції в науковому співтоваристві і в інших областях може перешкодити розробці узгоджених оцінок і підходів до нейтралізації негативних наслідків цього явища з боку державних органів.

Сучасні економічні словники трактують **тіньову економіку** як «приховану економічна діяльність всупереч чинним законодавчим актам і державним нормативам» [9]. Коли казати спрощено, то, з нашої точки зору, тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не фіксується офіційною статистикою, не контролюється державою і суспільством. Звичайно, є й інші формулювання, але вони всі мають схожість в тому, що цей вид економіки позначає сукупність нелегальних, недекларованих і неофіційних економічних операцій, здійснюваних поза офіційною системою обліку і контролю держави. Тобто, сутність «тіньової економіки» полягає в її «невидимості».

Класифікація тіньової економіки включає різні типи підходу до цього явища:

* *За компонентами виділяють: приховану, неформальну і нелегальну.* Прихованою є незаконна економічна діяльність, що здійснюється з метою приховування від податкових і зборів, а також виконання певних адміністративних зобов'язань. Неформальною є діяльність, яка може бути легальною, але не офіційно оформленою або частково офіційно декларованою. Нелегальною є діяльність зі збуту або виробництва заборонених товарів і послуг (наприклад, контрабанда, виробництво наркотичних засобів, збут зброї), також робота без ліцензій юристів, кредитних організацій, медичних працівників або інших.

* *За характером і масштабом виділяють: другу, сіру і чорну.* Друга – це сфера економічної діяльності, здійснювана офіційно, але не зареєстрована і не відображена в статистиці. Наприклад, обмін товарами та послугами без сплати податків або дотримання законів. Сіра – це сектор економіки, що включає в себе дозволену діяльність, але не повністю відображає в статистиці через недостатню звітності або не реєструється як економічну діяльність, що виробляє звичайні товари і послуги. Чорна – це сфера економікою діяльності, здійснювана незаконно або порушує закони. У цьому секторі зазвичай процвітають незареєстровані або нелегальні підприємства, що займаються контрабандою, наркоторгівлею, нелегальною працею та іншими протизаконними видами діяльності.

* *За наслідками виділяють: економічні, соціальні та політичні.* До економічних наслідків відносяться ведення діяльності в тіньовій зоні, щоб уникнути сплати податків, що призводить до скорочення доходів бюджету і створення нерівних умов конкуренції для законослухняних підприємців, або робота в тіньовій економіці часто не відповідає законодавству по захисту прав працівників і споживачів, що може призвести до експлуатації та порушення правий. До соціальних наслідків відносяться збільшення нерівності між багатими і бідними верствами населення або зростання злочинності. До політичних наслідків відносяться послаблення державної влади (підрив її авторитету) або загроза національній безпеці, оскільки тіньова економіка може стати джерелом фінансування незаконної діяльності.

Найчастіше в структурі тіньової економіки виділяють наступні види економіки:

* *Фіктивна економіка* являє собою вигадані операції та угоди, які створюють видимість законного бізнесу, але насправді використовуються для ухилення від податків та інших законодавчих норм. Наприклад, фіктивні фірми, видані на папері угоди та інші маніпуляції для приховування доходів.

* *Підпільна економіка* полягає в діяльності, яка проводиться поза офіційними рамками законодавства та контролю держави. Це може включати в себе нелегальний продаж і торгівлю товарами, незаконні послуги, контрабанду, а також інші види протиправної діяльності.

* *Неофіційна економіка* являє собою сектор економіки, який не враховується або недооцінюється при розрахунку офіційних статистичних даних. Цей сектор може включати самозайнятих працівників, неофіційні дрібні підприємства, послуги, що виконуються без офіційної реєстрації тощо.

Будь-яка сфера переслідує свої цілі і має механізми управління, і для того що б зрозуміти тіньову економіку, варто їх вивчити.

Цілі тіньової економіки:

* *Уникнення податків:* основною метою є ухилення від сплати податків і зборів, що дозволяє суб'єктам тіньової економіки збільшувати свою прибуток.

* *Скорочення витрат:* учасники тіньової економіки прагнуть мінімізувати операційні і адміністративні витрати, пов'язані з дотриманням офіційних регуляцій.

* *Приховування незаконної діяльності:* деякі такі види діяльності, як торгівля наркотиками, контрабанда, Корупція і т. д., за своєю природою незаконні і тому здійснюються в тіньовому секторі.

* *Обхід бюрократичних бар'єрів:* тіньова економіка дозволяє уникнути складних і тривалих процедур отримання ліцензій, дозволів та інших бюрократичних формальностей.

Механізми функціонування тіньової економіки:

* *Готівкові розрахунки:* використання готівки грошей замість банківських переказів, що ускладнює відстеження транзакцій.

* *Фіктивні компанії та рахунки:* створення підставних фірм і використання фіктивних рахунків для маскування реальної економічної діяльності.

* *Неофіційне працевлаштування:* залучення працівників без офіційного оформлення, що дозволяє уникати сплати податків на заробітну плату і соціальних внесків.

* *Корупція та хабарі:* використання корупційних схем для отримання вигідних контрактів або уникнення відповідальності за незаконну діяльність.

* *Бартерні угоди:* обмін товарами і послугами без використання грошових коштів, що робить такі угоди невидимими для податкових органів.

В умовах відсутності загальної теорії тіньової економіки доцільно оцінити сукупність факторів, що ведуть до тіньової економічної активності. Важливо надати логічний ряд оцінок рівня тіньової економічної активності. Необхідно також відзначити, що недостатньо боротися тільки з наслідками тіньової економіки, але необхідно почати боротьбу з фундаментом, а саме з факторами, які її породжує. Саме в цьому ми бачимо значення соціальної філософії.

Поширення тіньової економіки є однією з головних, значних загроз економіці та економічній безпеці країни. Тому врахування сучасних інформаційних умов функціонування держави

та її соціальних інститутів видається вкрай важливим для запобігання розвитку та викорінення тіньової економіки.

Цифрові технології отримують все більш широке поширення, спрощуючи процеси комунікації, оптимізуючи бізнес-процеси, знижуючи витрати компаній. Активний розвиток цифрових технологій крім явних позитивних сторін супроводжується рядом негативних явищ, пов'язаних із застосуванням інноваційних інструментів в тіньовому секторі економіки (наприклад, з втратою державою частини податкової бази, з вчиненням кримінальних дій агентами цифрової тіньової економіки). Звідси важливість розробки концептуального підходу до аналізу цифрової тіньової економіки, оцінка масштабів і динаміки її розвитку, здійснювана за допомогою доступних існуючих економічних показників.

Невизначеність терміна «цифрова тіньова економіка» створює додаткові складності для вивчення і регулювання цієї сфери. Всі дослідження цифрової тіньової економіки, які проводилися різними вченими, можна поділити на три напрямки: 1) дослідження кіберзлочинів; 2) дослідження електронного шахрайства; 3) дослідження мотивів акторів брати участь у нелегальних діях у цифровому просторі [10; 11]. Ці дослідження, як правило, зачіпають лише конкретні області, а комплексних узагальнюючих робіт явно не вистачає.

Поняття «цифрова тіньова економіка» є складовим, яке сформульоване з двох термінів, «цифрова економіка» і «тіньова економіка».

На наш погляд, **цифрова економіка** уявляє собою економічну суперсистему, засновану на використанні інформаційних технологій і цифрових платформ. Визначення тіньової економіки ми вже надавали раніше. До **цифрової тіньової економіки** можна віднести будь-яку неофіційну, незадокументовану (незареєстровану), не відображену в офіційній статистиці нелегальну і незаконну діяльність, засновану на використанні інформаційних технологій і цифрових платформ та спрямовану на отримання прибутку або будь-якої іншої матеріальної або нематеріальної вигоди.

Можемо сказати, що гроші є основою цифрової тіньової економіки. Вони виступають ключовим інструментом для генерації нелегальних фінансових потоків, які підтримують діяльність тіньових суб'єктів. Цифрові технології значно розширили можливості для тіньової діяльності, надавши інструменти для анонімних транзакцій, обходу контролю і використання криптовалют. Анонімність блокчейн-транзакцій дозволяє учасникам тіньової економіки ефективно відмивати гроші, фінансувати незаконні операції і ухилятися від оподаткування з мінімальним ризиком виявлення. Таким чином, гроші в цифровій тіньовій економіці не просто засіб обміну, а основа для створення і переміщення нелегальних фінансових ресурсів, що дозволяє тіньовим суб'єктам отримувати незаконні доходи і підривати легальну економічну систему.

У цифровій тіньовій економіці використовують різні види грошей, проаналізуємо основні. Суть в тому, що зловмисники вибирають те, що дає їм потрібну перевагу: анонімність, швидкість транскордонних переказів або можливість «замести сліди». Ми б виділили наступні групи.

Криптовалюти. Це, мабуть, найчастіший інструмент. Їх приваблюють децентралізація (немає єдиного контролюючого органу) і те, що багато з них спочатку проєктувалися з акцентом на конфіденційність. Серед популярних-Bitcoin, але для підвищеної приватності часто вибирають «privacy coins»: Monero (XMR), Zcash (ZEC), Dash. У них вбудовані криптографічні механізми (кільцеві підписи, zk-SNARK), які приховують деталі транзакцій. Щоб ще сильніше заплутати сліди, використовують спеціальні сервіси-кріптоміксери (tumblers), які змішують монети різних користувачів.

Стейблкоїни. Це різновид криптовалют, курс яких прив'язаний до стабільного активу – найчастіше до фіатної валюти (наприклад, до долара США). У тіньових схемах їх цінують за стабільність: не потрібно переживати через волатильність, поки кошти «подорожують» по ланцюжку переказів перед переведенням в готівку. Часто стейблкоїни (на кшталт USDT, USDC) виступають «містком» між різними криптоактивами або для швидкого обміну на Фіат.

Фіатні гроші. Мова не тільки про готівку (паперові купюри, монети), а й про безготівкові розрахунки. У цифровій тіньовій економіці Фіат часто фігурує в гібридних схемах: наприклад, криптовалюта переводиться між учасниками, а на фінальному етапі «виходить» в фіат через

P2P-платформи, обмінники (іноді без верифікації KYC) або сервіси-посередники. Також готівка залишається інструментом для локальних, неврахованих розрахунків.

Цифрові валюти центральних банків (CBDC). Строго кажучи, це інструмент скоріше для боротьби з тіньовою економікою, а не її основа. Ідея в тому, що CBDC – це цифрова форма національної валюти під прямим контролем регулятора. Кожна така «цифрова гривня» може мати унікальний код, що дозволяє відстежувати транзакції в реальному часі і ускладнює нелегальні операції.

Основними бар'єрами для зростання масштабів цифрової тіньової економіки є високий рівень кібербезпеки, який забезпечує захист від хакерських атак, і система захисту прав інтелектуальної власності, що перешкоджає розвитку інтернет-піратства.

Можемо зазначити, що тіньова економіка представляє серйозну проблему для економічного розвитку країни, оскільки вона впливає на ефективність податкової системи, конкурентоспроможність підприємств і загальну соціально-економічну стабільність.

Таким чином, проблема тіньової економіки стала серйозною системною проблемою національної безпеки, яку можна вирішити тільки шляхом реалізації цілеспрямованого набору заходів у всіх сферах життя держави і суспільства. Треба підкреслити, що успіх боротьби з тіньовою економікою і корупцією можливий тільки при свідомій масовій підтримці цієї боротьби в суспільстві, яка досяжна тільки при високому рівні довіри громадськості до влади і влади.

Висновки. Для успішної боротьби з тіньовою економікою необхідно розглядати її як із сторони об'єктивних економічних відносин (вирішується широке коло проблем, що розкривають об'єктивні причини і сутність тіньової економіки, форми прояву і механізми функціонування, соціоекономічні наслідки тіньової економіки), так і в контексті її трактування як інституту (вирішується інше коло проблем, що відображають економічну поведінку «тіньовиків» в рамках існуючих норм і правил, а також механізми їх дотримання).

Практична значимість дослідження полягає в тому, що її теоретичні положення можуть використовуватися як теоретико-методологічна основа в подальшому комплексному дослідженні механізму функціонування тіньової економіки в умовах розвитку інформаційних систем. Дана в роботі системна характеристика тіньової економіки може бути покладена в основу вироблення політики держави по боротьбі з нею.

Завдяки представленому дослідженню спрощується формування системного підходу до аналізу тіньової діяльності.

Інформація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Becker G.S., Landes W.M. Essays in the economics of crime and punishment New York: NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, 1974. 268 p.

2. Peter M. Gutmann. The Subterranean Economy. *Financial Analysts Journal.* Vol. 33, No. 6 (Nov. –Dec., 1977). Pp. 26-27+34.

3. Hernando De Soto. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. Publisher⁀: ⁀Basic Books, 2003. 288 p.

4. Tanzi V. Inflation, Lags in Collection, and the Real Value of Tax Revenue. Staff Papers. International Monetary Fund, 1977. Vol. 24 (March). P. 154–167. 268p.

5. Мандибура В.О. Тіньова економіка України як об'єкт спеціального наукового дослідження. Київ: Парламентське видавництво, 1998. 135 с.

6. Предборський, В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології. Київ: Кондор, 2005. 613 с.

7. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Метафізика економіки. Київ: Знання, 2007. 718 с.

8. Борінштейн Є.Р. Філософія грошей. *Філософія* : підручник / за заг. ред. Є.Р. Борінштейна. Одеса, 2021. С. 218–251.

9. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник [Economic dictionary]. Київ, 2006.: Кондор. С. 79.

10. Gaspareniene L., Remeikiene R. Digital shadow economy: a critical review of the literature. *Mediterranean Journal of Social Sciences.* 2015. Vol. 6. №6. P. 402–409.

11. Gaspareniene L., Remeikiene R., Ginevicius R., Skuka A. Critical attitude towards the theory of digital shadow economy: literature review and new foundations. *Terra Economicus.* 2016. Vol. 14. № 4. P. 156–172.

REFERENCES

1. Becker, G.S., Landes, W.M. (1974). Essays in the economics of crime and punishment New York: NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, 268p.

2. Peter M. Gutmann. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysts Journal.* Vol. 33, No. 6 (Nov. – Dec.). Pp. 26-27+34.

3. Hernando De Soto. (2003). The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. Publisher⸢⸣: ⸢Basic Books. 288 p.

4. Tanzi, V. Inflation, Lags in Collection, and the Real Value of Tax Revenue. (1977). Staff Papers. International Monetary Fund. Vol. 24 (March). P. 154–167. 268p.

5. Mandybura V.O. (1998). Tinova ekonomika Ukrainy yak obiekt spetsialnoho naukovoho doslidzhennia [Shadow economy of Ukraine as an object of Special Scientific Research]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. 135 s. [in Ukrainian].

6. Predborskyi, V.A. (2005). Detinizatsiia ekonomiky u konteksti transformatsiinykh protsesiv. Pytannia teorii ta metodolohii [Shadowing the economy in the context of transformation processes. Questions of theory and methodology]. Kyiv: Kondor. 613 s. [in Ukrainian].

7. Bazylevych V.D., Ilin V.V. (2007). Metafizyka ekonomiky [Metaphysics of Economics]. Kyiv: Znannia. 718 s. [in Ukrainian].

8. Borinshtein Ye.R. (2021). Filosofiia hroshei. *Filosofiia* : pidruchnyk [Philosophy of money. Philosophy: textbook] / za zah. red. Ye.R. Borinshteina. Odesa. S. 218 – 251. [in Ukrainian].

9. Zavadskyi Y.S., Osovska T.V., Yushkevych O.O. (2006). Ekonomichnyi slovnyk [Economic dictionary]. Kyiv: Kondor. S. 79. [in Ukrainian].

10. Gaspareniene L., Remeikiene R. (2015). Digital shadow economy: a critical review of the literature. *Mediterranean Journal of Social Sciences.* Vol. 6. №6. P. 402–409.

11. Gaspareniene L., Remeikiene R., Ginevicius R., Skuka A. (2016). *Critical attitude towards the theory of digital shadow economy: literature review and new foundations. Terra Economicus.* Vol. 14. № 4. P. 156–172.

Karastan Sergey Konstantinovich
Postgraduate Student at the Department of Philosophical and
Sociological Studies and Sociocultural Practices
The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/ 0009-0009-2040-3855

SOCIO-PHILOSOPHICAL STUDY OF THE PHENOMENON OF THE SHADOW ECONOMY IN MODERN INFORMATION CONDITIONS

Relevance of the study. *Much attention is paid to the study of shadow economy issues all over the world. The existence of the shadow economy is recognized by the scientific community. In the course of numerous studies, the presence of shadow elements in absolutely all economic systems has been confirmed, regardless of the state system, the level of socio-economic development of the country, the economic sector, the administrative management system and any other factors. The shadow economy is an essential part of the market economy, and a huge number of Economic Studies in various fields of knowledge with a predominance of the empirical element are devoted to studying the problems of its education and functioning, which indicates that generalizing works are needed. Therefore, it is the socio-philosophical perspective of studying the problem that is very important. This is especially important when we focus on modern information conditions for considering the problem.*

The purpose of the study *is to comprehensively reveal the place, role and mechanism of formation of Shadow Economic Relations in the system of social existence and determine the ways of state influence on Shadow Economic Relations.* ***The object of research*** *is the shadow economy in modern*

society. ***The subject*** *is a socio-philosophical study of the phenomenon of the shadow economy in modern information conditions.*

The theoretical and methodological basis of the research *is the analysis of literature on the research topic; study and generalization of information; synthesis; induction; deduction; classification.*

Results. *The shadow economy is a reality of our days. Any economic agents can become actors of the shadow economy. Measuring the volume of the shadow economy using classical methods of assessing the shadow economy is difficult due to the fact that they do not reflect the features of the phenomenon under study in a modern transforming society. Based on the theoretical justification of the digital shadow economy, for indirect assessment of development trends, the assessment can be carried out in the context of three areas: assessment of the level of digital technology distribution, assessment of incentives for the population to participate in the shadow economy, assessment of barriers to the development of the digital shadow economy.*

A sharp reduction in spending due to the use of information technologies, in the absence of institutional control, can attract businesses to the digital shadow economy.

Financial electronic fraud hinders the implementation of an effective social policy of the state, reducing the collection of taxes to the state budget, limiting the possibilities of state regulation, and serving as a factor in the deterioration of the investment climate in the country.

Key words: *social philosophy, economy, shadow economy, digital shadow economy, money, digitalization, information, information society, ethics, morality.*

Дата першого надходження статті до видання: 06.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.11.2026